

Stalinist Diyalektik ve Lissenko Olayı

Anti-Stalinizm, Anti-Komünizm'dir, derler. Bir ölçüde doğrudur. En azından Stalin'in yönetiminde olduğu süre boyunca, burjuvazi, Komünizme karşı ideolojik mücadelesinde Stalin temasına büyük bir yer vermişti. Hâlâ da, bu temayı kullanmaktan geri kalmaz. Böylece, gene aynı dönem içinde, Komünizmi savunmakla Stalin'i savunmak eşanlamı bir hale geldi.

Oysa bu durum Marksistleri bir açmaza sokmaktadır. Çünkü Stalinizm diye anılan akım; eğilim, Komünizmle özdeş değildir. Stalin'i savunmayı bırakarak burjuva propagandasına teslim olmak diye bir tehlike belki sözkonusu. Ama Stalin'i savunmaya devam ederek Komünizmi savunulamaz hale getirmek de en az bir o kadar sözkonusu.

Lissenkizm, Stalin savunmasının Marksistleri içine itebileceği açmazların tiplik bir örneği. Örneğin, BBC'nin bu konuda yaptığı bir röportaj filmi bizim televizyonda da gösterilmişti. Bu filmi seyreden devrimcilerin çoğu, ünlü Lissenko olayını bilmez. Çünkü, ateşli olduğu yıllar geçip, Lissenko'nun yanlışlığı anlaşıldıktan sonra, bu konu hiçbir şekilde eleştirilmeden, sessizce tarihe gömülmüş, unutulmak ve unutturulmak istenmişti. Gene, BBC yapımı filmi gören devrimcilerin biyolojik sorunları üstüne fazla bilgileri olması da beklenemez. Şu halde büyük çoğunluk, gelecekte neredeyse içgüdüselleşmiş tepkiyle, bu filmi seyrettikten sonra «işte gene burjuva propagandası» deyip, «herhalde Lissenko haklıydı» sonucuna varmış olabilir.

Oysa Lissenko haklı filan değildi. Baştan sona, bütün ayrıntılarıyla, bir tragedyaydı bu olay. Bu özelliklerinden ötürü burjuvazinin elinde bir ideolojik propaganda silâhı olmasından daha doğal bir şey yoktur. Buna karşı yapılacak şey ise, bir devekuşu gibi kafayı kuma gömmek, yani «Lissenko haklıydı» demek değil, Lissenkizmi ve onu hazırlayan etmenleri Marksistçe eleştirmektir.

Dominique Lecourt, Lissenko üstüne kitabında bunu yapıyor. Biz bu kitaptan kısa bir bölümü, Stalin'in Diyalektik ve Tarihî Maddecilik üzerine kitabının eleştirisini içeren bölümü aldık. Stalin'in geliştirdiği diyalektik anlayışı ile Lissenkizmin çok yakın bağlantıları var. Şimdi, bu iki sorun üzerinde duracağız. İlk, Lissenko olayını kısaca özetleyelim.

Stalin'in yöneticiliği süresinde, düşünceleri onunla tam rezonans içinde olduğu için sivrilmiş belirli uzmanları vardır. Örneğin, sanat ve edebiyat konularında Jdanov bunlardan biridir. Lissenko da, belli bir süre boyunca, Stalin'in bilim alanına müdahalelerinin aracı olmuştur. Karıştığı ilk önemli olay, Kulakların tasfiyesi sürecinde tarım sorununun çözümüdür. Bu sorunun nasıl çözüldüğü bilinir. Lissenko, bu çözümde oynadığı rolden ötürü güven kazanmış, daha sonra Stalin tarafından biyoloji bilimini çözmeye memur edilmişti. Hedef, tarımdaki bozukluklar karşısında, ülke iklimine uygun buğday yetiştirmektir.

Sorun kısa sürede buğday olayını aştı. Bütün bilimleri ve felsefeyi kucaklayan bir sorun haline geldi. Lissenko, ekilecek buğdayın, çevre koşullarının değiştirilmesiyle, elde edilebileceğini savunuyordu. Öbür biyologlar ise, biyolojide «genetik» diye bir şey olduğunu, mekanik biçimde çevre koşulu hazırlamakla, buğday türlerinin bu kadar kısa süre içinde değişemeyeceğini ileri sürdüler. Tartışma kavgaya dönüştü. Lissenko ve yandaşları öbürlerini bunaklıktan burjuva ajanlığına kadar uzanan çeşitli şeylerle suçladılar. Stalin ağırlığını Lissenko'dan yana koydu. Birtakım genetikçilerin başına garip işler geldi. Geri kalanları, bugün de insanın yüreğini daraltan özleştiriler yaptılar. «Genetik» adlı burjuva aldatmacasına kandıklarını, ama artık Lissenko ve Stalin'in çok haklı ve yerinde uyarılarıyla bu yanlışlarını kavradıklarını söylediler. Bu tartışmalardan çıkan bir sonuç da «iki bilim» teorisi oldu. Yani, bir burjuva ve bir de proleter bilimi olduğu teorisi. Bu süreçte, Einstein

dahil nice bilim adamı, burjuvalıkla, Machçılıkla v.b. suçlandı.

Gelgelelim, Lissenko «teorik» zaferini kazandıktan sonra, pratikte tuhaf bir şekilde yenilgiye uğradı. Önerdiği yöntemler denendi. Buğdayın değiştirilmesi bir fiyaskoyla sonuçlandı. Anlaşılan buğdaylar da burjuva şartlanmaları içindeydiler, proletarya biliminin emirlerine kulak asmadılar. Zamanla, Lissenkist buğday ekiciliği terkedildi. Ama bütün bunlar büyük bir sessizlik içinde olup bitti. Sonrun, zaman aşımına bırakıldı.

Ama Lissenko olayı başından beri yalnızca kendisiyle sınırlı kalmamıştı. Devletin bütün ideolojik aygıtlarınca desteklenen kampanya boyunca, kökleri derinlere ulaşan çok önemli tavırlar yerleşmişti. Bunlara kısaca göz atmakta yarar vardır.

Buğdayın volontarist müdahale ile Sovyet Gerçekliğine uydurulması mücadelesinde, Lenin'in felsefeyle ilgili tezleri çarpıtılarak kullanıldı. Bu tezler, sahte burjuva nesnelciliğinin çürütülmesi ve felsefede partizanlık ilkeleleridir. Bilimin de kullanımında, her şeyde olduğu gibi, politik tavırlar elbette geçerlidir. Ama bu politik tavırların varlığı, bilginin nesnelliğini etkilemez. Çok kaba bir örnek, Einstein'ın bulgularıyla, insanlığı mahvedecek bomba yapmak da mümkündür, insanlığı kurtaracak enerji kaynakları bulmak da. Bunların hangisinin yapılacağı, hangisine öncelik verileceği v.b. çatışan sınıfların politik tavırlarınca belirlenir. Ama sınıf tavrının, Einstein buluşlarının bilgi içeriğini değiştirmesi mümkün değildir. Bu bilgi kendisi nesnel gerçekliğin bilgisidir ve tarihî maddeciliğin en ilkel kuralı gereği, bizim öznel tavırlarımızın dışında, onlardan bağımsız olarak oradadır. Oysa Lissenko'nun buğday tanelerine yaptıkları, nesnel gerçekliğe aykırıydı. Lissenko, belli bir amaca varmak için sözde-bilimsel yöntemler öneriyordu («çevre koşulları»na dayanan bu yöntemlerin, tarihî maddecilikle değil, kaba «doğalcılık»la ilgileri vardır). Bu yöntemlerin karşısında, genetik kuralları, bir engel olarak duruyordu. Lissenko bu nedenle genetiği ortadan kaldırmaya girişti. Ama «genetik», maddenin nesnel belirlenmelerinden bazılarının bilimsel bir sistematliğinden başka bir şey değildi. Genetik kitaplarını yok etmekle, maddeki genetik belirlenmeler yok edilemezdi.

Bilimin taraf tutması da hiçbir zaman bu anlamda gelemezdi.

Ama bu anlamda getirildi —şüphesiz, nesnel gerçeklikte değil, kongrelerde. Biyoloji alanında başlatılan tartışma, felsefe alanına da getirildi. Toplanan kongrede, felsefeciler, Lissenko'yu yeterince desteklemedikleri için «nesnelcilik» ve «kozmpolitizm» ile eleştirildiler. Bunun üstüne filozoflar da anladı han-yayı, konyayı. Konferansta alınan kararda şu cümleler yer alıyordu:

Bolşevikliğe göre teorinin taraf tutması ilkesi gereğince, teori ile pratiğin, politika ile felsefenin birliğinin korunması için, vereceğiniz talimatlara uymayı kabul ediyoruz... Burjuva kozmopolitizmi ve nesnelciliğin her biçimi karşısında, Bolşevizmin ve uzlaşmaz bir uyanıklığın örneğini sunacağız-mıza söz veriyoruz.

Bütün bilim adamları kısa zamanda aynı çağrılara uydular. Türkiye'de gericilerin hâlâ Darwin'i yadsımlarını fazlasıyla andıran bir tavır içinde, bilimin çağdaş ilerlemelerine karşı garip saldırılar başladı. Einstein'ı ele alan Maksimov, «Görelilik teorisi bilime açıkça aykırıdır» diyordu. Kuantum fiziği reddedildi. Kibernetik, «obskürantistlerin bilimi» olarak nitelendi. Molekül yapısı üstüne çalışan Pauling 1949'da «Machçı» diye karalanmıştı. 1954'de aynı buluşlarından ötürü Nobel ödülü aldı. İşte 1950'de Bilimler Akademisi Organik Kimya Enstitüsü'nün bir raporundaki şu cümleler:

Burjuva bilim adamlarının geliştirmekte oldukları ve bu bilimin gelecekteki ilerlemesini geciktiren organik kimyanın teorik kavramları, kapitalist sistemin genel buhranına bağlı olan burjuva biliminin buhranının bir örneğidir.

Bunlar, Stalin güdümünde Lissenkizm'in müdahalesinin birkaç örneği. Şüphesiz, toplum bilimleri alanında aynı durum vardı. Örneğin Sovyet devrim tarihinin değiştirilerek yazılması. Lissenko ile bir ilgisi yoktu bu olayın, ama o da aynı mantığı yansıtır. Bilimde taraf tutmak, nesnel gerçekliği değiştirmek, çarpıtmak anlamına gelecekse, bunun politikaya uygulanması da elbet böyle olacaktı. 1905'den beri Marksist hareket içinde yer

alan, Politbüro üyesi olarak, Kızılordu komutanı olarak veya başka görevlerde devrimin başarılmasına katkıda bulunanlar, sırası geldiğinde Alman casusu, emperyalist ajanı, karşıdevrimci ilân edilebilecek, bu yolda itiraflarda bulunabilecek, devrim tarihi olup bittikten sonra da üç beş yılda bir değişebilecek, herkesin bildiği fotoğraflardan Trocki Lenin'in yanından kazınarak yerine Stalin monte edilmeye çalışılacaktı. Bütün bunlar, taraf tutan, partizan olan, «proletarya bilimi»nin gereği idi.

Şu anda da, anti-Stalinizm eşittir anti-Komünizm anlayışı içinde görmezden gelmek, ya da, bu mantığın da bize gene Stalin tarafından empoze edildiğini kavrayarak, Marksizmi Stalinizmden ayıklamak alternatiflerinden birini seçmek durumundayız. Değişen dünyanın getirdiği daha geniş perspektifler içinde, seçmenin iki kutbu arasındaki mesafe adamakıllı açılmıştır. Kutuplar, o günkü **görünüşte** görüldüğü gibi üstüste binmemiştir. Diyebiliriz ki bugün, Stalinizmi seçmek, Komünizmi seçmemektir. Ama burada dikkat edilecek nokta, Stalin eleştirisini sağa kayışla birleştirmektir. Böyle bir tavır, aslında, Stalin'in adını eleştirir ama onun pratiğini devam ettirir. Bugün proletarya diktatörlüğünün reddi biçiminde beliren sağ tavır da, özünde Stalinizmden pek de farklı değildir; çünkü, Stalin'in sürekli yapmış olduğu gibi, ideoloji, bilimin yerine getirilmektedir. Biyolojide genetiğin yok sayılması maddenin özünde olan bir şeyin yadsıması ise, sosyalist toplumun kuruluşunda proletarya diktatörlüğünün gereksiz sayılması da bundan çok farklı bir tavır değil. Burada da, gerçek olayın gerçek bilgisi yerine, belirli bir politikaya hizmet etmek üzere hazırlanmış bir ideoloji getirilip konuyor. İkinci bir özellik de, bunun, tepede birileri tarafından, proletaryanın kurtuluşu adına yapılması. Proletaryanın, kendisi için alınan bu kararları denetlemesi için gerekli somut biçimler herhangi bir şekilde yaratılmaksızın, proletaryanın gerçek oyuna danışılmaksızın.

Şu halde Stalinizmi yalnızca yüzeyde görülen uygulamalarıyla, örneğin «gaddarlığıyla» değerlendirmek de yetersizdir. Getirdiği düşünce sistemi her düzeyde incelenmeli ve eleştirilmelidir. Dominique Lecourt bunu yapıyor kitabında. Lissenkizm gibi bir uygulamanın, sistemin bütünü içinde hiç de raslansal bir sapma olmadığını kanıtlamak için, bu olay-

la Stalinizmin canalcı bağlantısını Stalin'in diyalektik anlayışında buluyor.

Stalin'in **Diyalektik Maddecilik ve Tarihî Maddecilik** adındaki, parti tarihine de bir bölüm olarak koydurduğu ünlü metni okumayan Marksist herhalde yoktur. Bu metin şimdiye kadar ciddi bir şekilde eleştirilmemiştir. Gene bu metin, Marksizmi tanıtmaya amacıyla olan pek çok elkitabında büyük bir sadakatla kopya edildiği için, bütün bir «ilk bilgiler» demeti arasında çok önemli rol oynar. Kitap hakkında en eleştirel tavrı benimseyenler, bunun, aslında çok daha derin olan Marksist diyalektiği kitleler için kolay anlaşılır biçime getirmek için yazıldığını, dolayısıyla biraz yüzeysel olabileceğini söylerler. Ama kitabın Marksizm-Leninizmi ciddi bir biçimde çarpıttığı pek fazla düşünülmez. Biz şimdi bu çarpıtmayı ele almak istiyoruz.

Lecourt bu eleştiriye, Stalin'in epistemolojiyi ontolojikleştirmesi noktasından başlıyor. Bu, gerçekten iyi bir başlangıç noktası. Yazıda görüldüğü gibi, Stalin'in söyledikleri, fazla dikkat edilmeden okunduğunda, Lenin'in söylediklerinin tekrarı gibi. Ancak, göze çarpmayan birkaç kelime değişikliği, iki anlayış arasında uçurumlar açmaya yeterli.

Lenin, bilinc üzerine, Stalin'in de bu metnine aktardığı bir cümlede, şöyle diyor:

Bilinc... varlığın bir yansımasından başka bir şey değildir ve en fazla, varlığın yaklaşık olarak doğru (yeterli, tamı tamına) bir yansımasıdır (Kitabın, Bilim ve Sosyalizm Yayınlarında altıncı baskısından, s. 16.)

Lenin burada idealizme karşı maddeciliği anlatmaya çalıştığı için, bilincin maddeye göre ikincil, bağımlı yanını vurguluyor, bu nedenle de, bilincin «varlığın bir yansıması» olduğunu söylüyor. Ama, daha sonra eklediği niteleme, «en fazla... yaklaşık olarak doğru» nitelemesi çok önemli. Bu, nesnenin kendisinin, nesnenin bilgisi ile özdeş olamayacağını kesinlikle belirten bir söz ve Marksist epistemolojinin temel ilkesi. Ama Stalin'de, bu önemli niteleme ortadan kayboluyor. Bilinc, sadece bir yansımadır artık:

Doğa, varlık, maddî dünya birinci veri, bilinc ve düşünce ikinci, türevsel veriyse; maddî dünya insan bilincinden bağımsız olarak var olan nesnel ger-

ceği temsil ediyorsa, ve bilinc, bu nesnel gerçeğin bir yansımasıysa... (s. 19)

Buraya kadar, Lenin'in bilgi teorisinde nesne/bilgi özdeşliğini ortadan kaldıran nitelemesinin silinişini gördük. Ama epistemolojik alandan birdenbire bir sıçrama yapıyoruz ve aynı paragrafın sonuna vardığımızda, bu sefer toplumsal alanda üstyapının özerkliğinin de silindiğini görüyoruz:

...toplumun maddi yaşamının insan isteminden bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçek olduğu, toplumun ruhsal yaşamının bu nesnel gerçeğin, bu varlığın bir yansıması olduğu sonucu çıkar ortaya.

Şimdi, bu satırlarda söylenene, sadece bir popülerleştirme, yalınlaştırma çabası olarak bakamayız. Burada bir şey basitleştirilmiyor, bir şey değiştiriliyor da. Stalin epistemolojisi bilinci nesnenin bir yansıması yapmakla, ampirizmin sorunsalına girmiş olur. Çünkü ampirik anlayışa göre de bir nesne ve onu o nesne yapan öz vardır. Bilinc bu öz kavrayınca, nesnenin bilgisini almış olur. Nesnenin bilgisi, bilince yerleşmiştir artık. Bilgi, nesne ile özdeşdir. Bu böyle olunca, Stalin'in Lecourt'un yazısında aktardığı «doğanın bilinmesinin diyalektik yöntemi» üstüne konuşabilmektedir.

Diyalektik maddecilik, Marksizmin felsefesidir. Bir başka söyleyişle, bize varlığın felsefi bilgisini verir. Yapısı gereği teorik olmalıdır; yani, kendi bünyesi içinde hipotezler üretebilmeli, bunları hayata, varlığa uygulayabilmeli, sınavarak doğrulayabilmelidir. Çünkü düşünce olarak maddeden ayrıdır, madde ile özdeş olamaz, ancak maddenin «yaklaşık» bilgisini üretebilir. Stalin'de ise, diyalektik maddeciliğin bu «teorik» niteliği kayboluyor, dogmatik bir anlayış getiriliyor. Çünkü nesnelerin, varlığın felsefi bilgisi, nesnelerle, varlıkla özdeşleniyor, varlığın için bir niteliği haline getiriliyor. Lecourt'un «ontolojikleştirme» dediği bu. Bilgi, bizim zihnimizden alınarak, varlığın içine yerleştiriliyor. Bilincimiz zaten bunun mekanik bir yansıması olduğuna göre, işçi sınıfı mücadelesi içinde zaten bize her konuda doğru bilgiyi artık *a priori* verecek olan diyalektik yöntemin sırrına vakıf olduğumuza göre, biz artık doğanın ve toplumun yasalarını biliyoruz. Varlık hakkındaki bu felsefi bilgi-

mizle, bilimlerin buluşlarını yargılayacak duruma geliyoruz. İşte bu nedenle, Einstein'dan, kibernetikçilere kadar bir dizi bilim adamını, **bizim diyalektikimize** uymadıkları için yanlış ilân edebiliyoruz. Ama bu işin bir de öbür yüzü var. Emperyalizmle çetin rekabete dayanan bu dünyanın koşullarında —koşullara uymamız da bir başka zorunluk zaten— Einstein'dan ve kibernetikten kesin, somut sonuç alındığını görünce, teorik tutumlarımızda herhangi bir değişiklik yapmadan, o sonuçları alıyor ve teknolojimizde uygulamaya başlıyoruz. Hattâ, kapitalizmin buhranını bilim alanında yaşatan bu yalancı burjuva bilim adamlarının yanlış yöntemleriyle yaptıkları buluşları ele geçirmek için, casus bile tutabiliyoruz.

Diyalektik, evrenin genel yasası olmuştur. Bu yasanın ne olduğu kesindir. Bilgi teorisinde ampirist olan Stalin bu yasa konusunda evrimcidir:

Diyalektik yöntem, gelişme sürecinin döngüsel bir hareket olarak değil, kat edilmiş yolun basit bir tekrarı olarak değil, fakat yukarı doğru gelişen bir hareket olarak, eski nitel bir durumdan yeni nitel bir duruma geçiş olarak, basitten karmaşığa, aşağı dereceden yukarı dereceye doğru giden bir gelişme olarak anlaşılması gerektiğine inanır.

Bu diyalektik, tarihi maddeciliğin ilkesi olarak toplumların gelişmesine uygulandığı zaman, evrimsel-teleolojik ve çizgisel bir tarih anlayışıyla karşılaşırız. Bu çizgisellik şu dogmatik terimlerle anlatılır:

Çünkü, nüfus artışı tek başına, bir sosyal sistemin yerini, neden başkasına değil de, tam şu biçimde bir sosyal sisteme bıraktığını, neden ilkel komünal sistemin ardından kesinlikle köleci sistemin, onun ardından feodal sistemin, onun ardından da burjuva sisteminin gelip bir başka sistemin gelmediğini açıklayabilecek ipuçları veremez.

Görüldüğü gibi, diyalektik yasa toplumların gelişmesini de fethetmiş durumdadır. Yasa bu derece güçlü olunca, somut tarihin herhangi bir rolü kalmaz. Üretim tarzları, birbirlerini **kesinlikle** izler. Bu, bize ünlü beş aşamalı şemayı vermiştir. Tabii bunu da bir teorik bir hipotez olarak değil, dogmatik bir bilgi-

olarak vermiştir. Stalin'in bu beş aşamalı şeması yıllar yılı Marksist hareketin toplumsal gelişme mekanizmalarını bilimsel bir biçimde inceleyebilmesini önlemiştir.

Bu kesinlik nereden geliyor, daha doğrusu, neyle haklı gösteriliyor? Üstyapının örtük bir biçimde silindiğini yukarıda gördük. Stalin'e göre bilim çok sıkı bir biçimde maddeci olmalıdır. Toplumda bulunabilecek en maddi şey de, nesneler olduğuna göre, toplumsal evrim şemasını düzenleyen yasa buraya bağlanmalı. Yani, tarihi ileten güç öncelikle üretici güçler ve tekniktir; üretim tarzlarının dizilişini biz, bir teknoloji tarihi olarak yeniden yazabiliriz. Nitekim, yazmıştır Stalin :

Yontmataş âletlerden ok ve yaya geçiş, ve bununla birlikte, avcılık yaşamından hayvanların evcilleştirilmesine ve ilkel hayvancılığa geçiş, taş âletlerden maden âletlere (demir balta, demir uçlu geliştirilmiş saban v.b.) geçiş; ve buna ilişkin olarak da bitki ekimine ve tarıma geçiş; madenlerin işlenmesine yarayan madenî âletlerin daha da gelişmesi, demirci körüğünün, çömlekçiliğin icadı ve bunlara bağlı olarak el zanaatlarının gelişmesi, el zanaatlarının tarımdan ayrılması, bağımsız el zanaatlarının ve sonra manifaktürün gelişmesi, el zanaatı âletlerinden makina-ya geçiş, el zanatı ve manifaktürün makineleşmiş sanayiye dönüşmesi, makine sistemine geçiş ve modern, makineleşmiş büyük sanayinin doğuşu.

Buna bağlı daha kısa bir cümle üstünde de duralım:

Sonuç olarak, üretim güçleri üretimin yalnızca en hareketli ve en devrimci ögesi değil, aynı zamanda, üretimdeki gelişmenin belirleyici ögesidir.

Altyapının belirleyiciliğini biliyoruz. Buna göre, altyapıyı belirleyen de **üretici güçler**. Lecourt'un değindiği gibi Stalin, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin arasındaki ilişkiyi, bir biçim/içerik ilişkisi gibi görme eğilimindedir. İçerik, üretici güçlerdir. Üretim ilişkileri, bunlara zaman zaman engel olan, engel olamaz hale gelince de onlar tarafından parçalanmış «biçim». Dolayısıyla Stalin, «üretici güçler / üretim ilişkileri» ikilisini, bir birlik olarak koy-

maz. Stalin'in sosyalizmi inşa pratiği de bu mantığın dolaysız sonucudur. «Sosyalist üretim tarzı»na (böyle bir üretim tarzı her ne ise) tekabül edecek üretici güçlerin oluşması, bu mantık içinde her şeyin anahtarı, çözümüdür. Üstyapı teknolojinin bir uzantısı, yansıması, gölgesi olduğuna göre, sözkonusu üretici güçler inşa olduğunda, sosyalist toplumun insanı da kendiliğinden, ya da otomatikman, ortaya çıkacaktır. Üretici güçlerle üretim ilişkilerinin birliğini görmediği, ayrıca, teknisist eğilimi yüzünden üretici güçleri de insandan ayırıp aşağı yukarı üretim araçlarıyla eşdeğer saydığı için, istediği üretim kapasitesine varmak üzere oluşturduğu üretim ilişkilerinin, bu ilişkiler içinde yer alan insanları sosyalizmden uzağa götürdüğünü hiçbir zaman görmedi.

Stalin'in tarihi maddecilik şemaları, olgusal düzeyde de sakattır, teorik düzeyde de. Kapitalizm-öncesi üretim tarzlarına baktığımızda, Stalin'in onca abarttığı teknoloji alanında büyük farklarla karşılaşmayız. Aslında kapitalizm dediğimiz geniş dönem içinde gördüğümüz teknolojik değişiklikler, manifaktürden makinaya geçiş, buharlı makinadan bugünün enerji imkânlarıyla çalışan makinalara geçiş, elektroniğe, organ nakline, otomasyona geçiş, köleci toplum teknolojisiyle ATÜT ya da feodal toplum teknolojilerinden çok daha büyük çapta dönüşümlerdir. Teknisist yorumdan gidecek olsak, kapitalizm-öncesi tarımsal sistemlerin hepsini bir kümede toplayıp, kapitalizm sonrası ara aşamaları da ayrı üretim tarzları haline getirmek daha doğru olurdu.

Stalin sınıf mücadelesini üstyapıya savurduğu, toplumun belirleyiciliğini de üretici güçlere armağan ettiği için, **Manifesto'nun** ünlü tezini, sınıf mücadelesinin tarihin motoru olduğunu aklına getirmez. Bunun yerine, **Katki'nin** oldukça eksik üretici güçler/üretim ilişkileri şemasını mutlaklaştırır. Marx'ın **Katki'sinin** önsözündeki eksiklik, başka eserlerinde önceden tamamlanmıştı. Üretici güçlerle üretim ilişkilerinin arasındaki birlik ve çelişki, aslında, sınıf mücadelesinin toplumun her düzeyinde kendini gösteren etkilerinden biri olarak anlaşılmalıdır. Ama Stalin, altyapıyla üstyapıyı kesin çizgilerle birbirinden ayırırken, üretici güçler/üretim ilişkileri birliğini de sınıf mücadelesinden koparmıştır.

Böylece, ekonomist ve evrimsel bir diyalektik çıkar ortaya. Tarih idealleşir. Örne-

ğin, köleci sistemin **niçin kesinlikle** ilkel komünal sistemi izlediği bu ideallik ölçüleri içinde açıklanmaya çalışılırken, niçin köleci sistemin 19. yüzyılda, feodalizmi de bilmeyen bir Amerika ülkesinin sistemiyle eklenemediği, iyice anlaşılmaz olur. Aynı teknolojik temel üstünde farklı üstyapıların yükselebileceği, düşünülemez bile.

Toplumun ekonomist bir anlayışı, Stalin'de gördüğümüz gibi, toplumun gelişmesini sınıf mücadelesinden kopuk soyut bir mukadderat, çizgisel-evrimsel bir süreç haline getirmekle, kendiliğindenciliği körükler. Ama bu anlayışın zorunlu olarak getirdiği bir şey daha vardır: Politikanın volontarist anlayışı. Politikanın volontarist anlayışı, toplumun ekonomist anlayışına tepki olarak gelişebileceği gibi, ekonomist anlayışın kendi içinde ve kendi yanında da barınabilir. Nitekim, Stalin'in diyalektiğinde iki öge yanyana bulunmaktadır. Gene sosyalizmin kurulması için uygulanan özgül yöneme baktığımızda, bunu görebiliyoruz. Bir yanda, üretim ilişkileri, politikanın önceliği, ideolojik mücadele gibi son derece önemli politikalar ihmal edilerek, üretici güçleri geliştirme her şeyin üzerine konmuştur; bir yandan da, bu amacın gerçekleşmesine yönelik bir dizi volontarist tedbir alınmıştır. Stalin'in Bolşeviklerden Amerikan etkililiği talep etmesinden, edebiyatçıların eserlerinde olumlu tipler yaratarak kitleyi üretimi artırmaya teşvik etmesini istemeye kadar, birçok volontarizm örneği.

Topluma ve ekonomiye bakış yeterince Marksist olamadığından, resmi teoride çizilen şaşmaz gelişmeler bir türlü ortaya çıkamamıştır. Bu da, teoride söylenenlere karşı, belki tam bilincine varılmayan bir güvensizlik yaratmıştır — teoriyi oluşturanlarda. Dolayısıyla girilen politik müdahalelerde sosyalist ilkelere aldırış edilmemiş, hattâ tam tersine, bunlardan bilinçli olarak uzaklaşmış, burjuvaziye karşı, burjuvazinin silâhlarıyla mücadele etme ilkesi zımnen benimsenmiştir. Milliyetçiliğe verilen tavizlerde, dış politikanın başarıya ulaşması için alınan sinik tavırlarda gözlemlebilen budur.

Bu kısa yazının çerçevesinde, Stalinist teorinin vahim yanılgılarından sadece bir tek örneğe bakalım: Faşizm karşısında alınan tavıra. Faşizm karşısında, Marksistler, doğru şeyler de düşünmüşlerdi. Ama zamanla Sta-

lin kendi yaklaşımını empoze etti ve tek doğru tavır haline getirtti. Faşizmin, kapitalizmin alabileceği son biçim olduğu söylendi. Bunu, daha önce baktığımız evrimsel-çizgisel tarih anlayışının mantığı içinde kavramamız çok kolaydır. Toplumlar çizgisel bir süreç içinde geliştiğine, zorunlu olarak ileriye doğru gittiğine göre, kapitalizm kendi iç çelişkileriyle çöküp yerini sosyalizme bırakacağına göre, faşizm gibi bir yeni olgu, ancak kapitalizmin özel bir ölümcül hastalığı olarak anlaşılabilir. Geceyi gündüzün izlemesi gibi, faşizm geldiyse, sosyalizm uzakta olamazdı. Stalinist diyalektiğin şaşmazlığının verdiği bu rehabet içinde, faşizme karşı gerekenler yapılmadı. Madem sistem zaten çöküyordu, başka ilerici güçlerle ittifak kurmak v.b. gereksizdi. Asıl gerekli mücadelenin verilebileceği yıllar, bu sakat teorik anlayışın sonucu olan boşuna bir pratikle geçirildi.

İzlerini bugün de görebiliyoruz bu anlayışın. Faşizm gelirse çelişkileri hızlandıracağını, böylece devrimi yaklaştıracaklarını savunanlar hâlâ var. Ne gariptir ki, dünyanın hiçbir yerinde faşizmden sosyalizme geçildiği görülmedi. Tarih, bu konuda Stalinist diyalektiğin mantıklı taleplerini bir türlü kabul etmedi.

Sonuç, milyonlarca insanın ölümü. Faşizm şahlandıktan sonra, Stalinist diyalektiğin bu konuda pek parlak sonuç vermediği anlaşıldı ve bu sefer, her sefer olduğu gibi, realpolitığa başvuruldu. Faşist ülkelerle anlaşmalar, faşist temsilcilerle öpüşmeler girila gitti. Bu realpolitığın dünyadaki Marksistler üzerindeki etkilerinden gene sadece bir tanesi üstünde duralım: Rossana Rossanda, Fransız Komünist Partisi'nin militanı, yazar Paul Nizan'ın (eserleri Türkçe'ye de çevrildi) ölümünü anlatıyor:

Nizan, tek bir günde -24 Ağustos 1939- yıkılıveren militan Komünist aydının simaesi değil midir? Dünya anti-faşist cephesinin rasyoneliyle Sovyetler Birliği'nin rasyoneliyle birbirinden ayıran ucurumu keşfettiği için? Her aydın için, ama özellikle Nizan için, aynı zamanda bir kendini, kendi kökenlerini, zayıflıklarını ve kültürel eğilimleri aşma eylemi demek olan uzun süreli militanlık faaliyetinden sonra —Parti'ye boyun eğmekle «halka hizmet» ediyor olmanın biraz da marazı doyumu içinde—

o an istifa etti. Sovyetler Birliği'nin girmek istemediği savaşa bir gönüllü olarak katıldı ve bir yıldan az bir süre içinde, Dunkerk'de, öldü. Bir intihar olmaşa bile, intihara çok benzer bir ölümdü bu, simgeseldi, Nizan'ın bütün hayatı politik bağlanmasıyla özdeşleşmek olduğuna göre, «yaşamak»tan çıktığı bir anda gelmişti ölümü de.

Bu ve benzeri olaylar, Nizan gibi pek çok Marksist'in başına geldi. Ama ölümünden sonrası da ilginçtir. Nizan gibi bir adamın bu davranışını, yani istifasını, gönüllü oluşunu, Parti, kendine ve Stalin'e gölge düşürmeyecek biçimde açıklamalıydı. Bunu da bizzat Maurice Thorez şöyle açıkladı: «Bir polis ajanı olan Paul Nizan kendini ulusal bir Komünizmin sa-

vunucusu gibi gösterdi.» Stalin'in uluslararasııcılığının iyi bir memuru olduğunu bu sözleriyle de kanıtlar Thorez. Stalin koskoca bir Buharin'i devrim haini yaptıktan sonra, Thorez'in de Nizan'a polis demesine şaşmamalı. Ama savaştan sonra, Lefebvre ve Aragon da Nizan'ı bir hain olarak anlattılar. Yani, yıllar sonra Stalinizme en fazla şiddetle karşı çıkan bu iki aydın. O günlerde, Nizan'ın iman kaybı, bir zayıflık gibi görülebiliyordu, şüphesiz öyleydi de. Ama yoldaşları onun dramına anlayışla bakamadılar. Aynı Aragon, nice yıllar sonra, İsviçre'de tatildayken Sovyet ordusunun Çekoslovakya'yı işgal ettiğini öğrenir, uluslararası telefonla parti yetkililerini arar ve Parti bu olayı resmen kınamazsa intihar edeceğini söyler. Stalinizmin Nizan'a ne yaptığını belki o anda anlamıştı Aragon.